

A művészetpedagógia filozófiája

Friedrich Schiller 200 évvel ezelőtt írt tanulmánya Levelek az ember esztétikai neveléséről (Über die ästhetische Erziehung des Menschen, 1795) magától értetődő elavultsága ellenére még ma is az egyik legmeggyőzőbb írás az esztétikumnak a kultúrában és a nevelésben betöltött kiemelkedő szerepéről. Ami a Levelekben meggyőző, az nem elsősorban az ember – a korabeli kontextusnak megfelelően egy üdv-történet részeként felfogott – nevelésére vagyis emancipációjára tett túlságosan is jóhiszemű javaslata, hiszen ezt ma már a nevelésesség kockázata nélkül senki sem vállalhatná magára; az effajta nagyszabású vállalkozások hitele éppúgy oda lett, mint ahogy a tiszta esztétikum mítosza is megkérdőjeleződött. Figyelemre méltó azonban Schiller azon érvelése, amelynek középpontjában az esztétikai élmény és a személyiség – valamint ezen keresztül a társadalom – harmonikus kibontakoztatása áll.

Ebben a tekintetben a Levelek a művészetpedagógia egyik fontos kordokumentuma, amely a személyiségfejlődés és az esztétikai tapasztalat összetartozását hirdeti és amellet érvel, hogy a „szép lélek” belső harmóniájának megvalósulása – ahogy ezt a sokat mondó kifejezés sugallja is – nem történhet esztétikai élmények nélkül.

Mindazonáltal Schiller műve szándéka szerint nem nevelésméleti értekezés, mutatja ezt az is, hogy nem konkrét pedagógiai kérdésekre keresi a választ és nem is a korabeli nevelésméletek nyelvén szólal meg; nyelvezete és terminológiája a modernitás e szakaszában felvirágzó esztétikai diskurzushoz tartozik.

A szépről szóló elmélkedések sorában a Levelek Schiller harmadik írása. Ezeket a tanulmányokat Schiller nem annyira költő, mint inkább drámaíró mivoltában írta annak a koncepciózus alkotásmódnak megfelelően, amely a szépet mint művészeti, ezen belül pedig mindenekelőtt mint a színházművészetben megnyilvánuló szépet értelmezi. Schiller írása ezért nemcsak a közönségnek és a témában érintett tudományterületeknek szól, hanem saját egyéniségének művészi és lelki megformálásában is szerepet játszik. Goethe is megjegyzi például visszaemlékezéseiben, hogy Schillernek mindenről, amit végzett, elmélkednie kellett, ezért nem

tudott lemondani arról, hogy terveiről nagyon sokat beszéljen. (1)

A Levelek üzenete tehát igen összetett, de abban a kísérletünkben, hogy az írásból a nevelésmélet számára is hasznot húzzunk, mégsem úgy kell eljárunk, hogy elkülönítjük azt, ami esztétikai vonatkozású attól, ami „tisztán” pedagógiai. Hiú vállalkozás lenne ez már csak azért is, mert végeredményben mind a pedagógia, mind az esztétika függő – és amint a későbbiekben utalunk rá, a 20. század filozófiai gondolkodásában igen erősen összefüggő – diszciplína. Míg az előbbit erősen befolyásolja az a személyiségtelmezés, amely alapjául szolgál, addig az utóbbi nem lehet meg meghatározott ismeretelmélet nélkül. De nem ajánlatos merev elkülönítésük azért sem, mert a Levelek éppen a kettő összjátékának fontosságát emeli ki.

Az eredetileg a dán trónörökösöz – egy hároméves ösztöndíjért járó hála jeléül – írt levelek kiinduló feltételezése az ember és fejlődésének ellentétekkel teli kapcsolata. Schiller elképzelése szerint az ember természeti lényként a természeti állam alattvalója, ez fékezi természetes jellemét, önző és erőszakos voltát. A természeti állam azonban a morális fejlődés magasabb fokán lévő ember számára károsan korlátozó hatalom, amely akadályozza kiteljesedését a szabadság elérésében. Ebben az esetben az

emancipált embernek és az emancipált népnek erkölcsi joga van arra, hogy a természeti államot átalakítsa. Elítélően nyilatkozik a szerző a francia forradalomról: a forradalom morális erő híján eleve kudarcra ítélt kísérlet volt a természeti állapotból való kiemelkedésre, a társadalom az önzés, hitetlenség és féktelen haszonvágy tekintetében még mélyebbre süllyedt.

Schiller a forradalom sikertelenségéért mindenekelőtt a szegmentálódó kultúrát teszi felelőssé, amelynek az alsó néposztályok különösen ki- szolgáltatottak. A tudományos specializációban, a tudományok közti határok élesedésében, egy átláthatatlanabb államgépezet megjelenésében a részek elkülönülésének megszilárdulását látja. A változások az egyes ember és a nép számára belső harmóniájának, a totális személyiség lehetőségének elvesztését jelentik. Mivel Schiller gondolkodásában az individuális alapozza meg az általánost, a politikai viszonyok csak akkor változtathatóak meg radikálisan, ha a harmónia előbb az ember számára adott. Az embernek meg kell tanulni a harmóniát, esztétikai nevelésre van szüksége. Az a kijelentés, hogy az esztétika az egyéni és társadalmi szabadság lehetőségalapjaként szolgál, tulajdonképpen az esztétikumnak azt az egzisztenciálisan meghatározó szerepét vetíti elénk, amely később radikális formában *Nietzsche* filozófiájában bontakozik ki és amely a „művészet posztmodern hermeneutikai ontológiája felé” mutat. (2) Schiller a modern szubjektum elidegenedésére kínált gyógy módja azonban utópia marad, többek között azért, mert az esztétikum és elsősorban a

a modern egzisztenciát és tudást érintő válságjeleket Schiller már az ezerhétszázados évek végén érezte.

A szétagolódás mai szélsőséges állapotában lezajlott a tudás és a személyiség nem kognitív dimenzióinak különválása, sőt, komputerezált korunkban szembesülnünk kell azzal a jelenséggel, hogy – Jean-François Lyotard-t idézem – „a tudás a tudóhoz képest teljesen külsővé válik”. „Egyre inkább rombadől az a régi alapelv, hogy a tudás elsajátítása elválaszthatatlan az elmének és magának a személynek kiművelésétől (Bildung).

szép fogalma nem olyan stabil és sebezhetetlen, hogy alkalmas lenne a megváltás feladatára. A szép transzcendenciája ugyanúgy esendő, mint a szubjektumé.

Schiller korábbi esztétikai tanulmányai- ban is a szépben rejlő erő kérdését állítja a középpontba, de a *Levelek létrejöttében* nemcsak saját művei szolgálnak előzményként. *Kant* megállapításai adják az indítást akkor, amikor e potencia mibenlétét keresi. „Az ítélőerő kritikájá”-ban tárgyalt fényes analitikájához igen hasonlóan, mégis a romantikus esztétikák meggyőződését sejtető hangsúlyeltolódásokkal érvel amellet, hogy az igazi művészet a szép élményével a fantáziában megjelenő lehetőséget és az ész által képviselt szükségszerűt a szabad, önmagát alakítani képes ember ideáljának megfelelően köti össze. Mindez a társadalom számára is üdvös, hiszen így az egyén képességeit mindig a társadalom érdekeivel összhangban bontakoztatja ki. A művészet teszi így lehetővé a felvilágosodás szellemének megfelelő, a „Bildung” fogalma ál-

tal kifejezett érzelmi-szellemi-erkölcsi képzést, amely egyben népképzés is. A kiválóság szimbólumaitól övezve az ember fokozatosan emancipálódik, a művészet pedig győzedelmeskedik a természet felett. Ezt az utópisztikus állapotot Schiller esztétikainak nevezi, amely az egyes ember fejlődésére levetítve a természeti kötöttségektől való megszabadulást és a természet erkölcsi meghaladását jelenti.

Cáfolhatatlan, hogy a szerző az egységes perszonalításban egy olyan transzcendenciát gondol el, amely alól a modern természet- és társadalomtudományok mára

már kihúzták a talajt. A fentiekből viszont az is kiderül, hogy a modern egzisztenciát és tudást érintő válságjeleket Schiller már az ezerhétszázados évek végén érezte. A széttagolódás mai szélsőséges állapotában lezajlott a tudás és a személyiség nem kognitív dimenzióinak különválása, sőt, kompjuterizált korunkban szembesülnünk kell azzal a jelenséggel, hogy – Jean-François Lyotard-t idézem – „a tudás a tudóhoz képest teljesen külsővé válik”. „Egyre inkább romba dől az a régi alapelv, hogy a tudás elsajátítása elválaszthatatlan az elmének és magának a személynek kiművelésétől (Bildung). A tudás előállítóinak és használóinak viszonya az általuk előállított tudáshoz egyre inkább olyan formát ölt, mint amelyet az árutertermelők és a fogyasztók viszonya az általuk termelt és fogyasztott javakhoz már magára öltött – azaz értékformát.” [MI1] (3)

Az, hogy Schiller az esztétikumot teszi meg a személyiség fejlődésének kiinduló pontjává, visszavezethető a szépnak arra a tipológiájára, amit egy szintén a szépnak szentelt művében, az úgynevezett 'Kalliaslevelek'-ben részletez. Schiller elképzelése egy Kanttal való vitára ad alkalmat: Kanttól eltérően jóval többre értékeli a statikus, elméleti szépnél a dinamikus, ezzel a választásával az emberi egzisztencia eredendő veszélyeztetettségét, törekénységét veszi számba, ugyanakkor a személyiségnek azt a dimenzióját is érzékelteti, amely a bennünk lévő, a túlerővel is szembe szegülő akarat révén erkölcsi biztonságot nyújt. Schiller szerint a szép dolog elsődlegesen függőségünket mutatja meg, másodlagosan pedig azt, hogy szabadok vagyunk. A dinamikus szép erősebben hat az érzékekre, mint az elméleti szép, a félelmetes magával ragadóbb, mint a végtelen. Mennyivel szebb a háborgó tenger, mint a nyugodt vízfelület látványa. A nagyszerű, amikor az ember erején felül teljesítve legyőzi a természetet, elmarad a bukást vállaló hős önfeláldozással szemben. Az esztétikai tehát út a morálhoz és az etikához, hiszen a szép forma tapasztalatában jut osztályrészül az embernek az, hogy az időtől független létezőként érezze át integritását a társadalommal és az emberiséggel.

A kultúra legfontosabb feladata a Levelek szerint az, hogy biztosítsa a szép forma hatását, ami az embert eltávolítja a pusztán fizikai egzisztenciaként felfogott valóságtól. Schiller az érzelmek és az értelem szintézisét gondolja el a művészi élményben, hiszen azt írja, hogy a szép hatása nem közvetlen, kizárólag az indulatokra és érzelmekre apelláló tanítás, hanem egy szenvedélyektől mentes állapot: a valóságtól való eltávolodás, játék.

A játéknak ez a nagyon eredeti felfogása kivételes antropológiai érzékenységet tükröz és kivételes jelentőséggel bír a művészetpedagógia számára is. A jelekkel való játékból keletkező szép teremti meg azt a helyet, amelyben elfér még egy darab szabadságillúzió. Ide kapcsolódik *Heller Ágnes* megjegyzése 'A szép fogalmá'-ban „Csak ez (a játék) végezheti el a finomítás munkáját, mivel nem kényszerít.... A játék a boldogsághoz kapcsolódik. Nem abban az értelemben, amit az üdvösség jelent, hanem a negatív szabadság tapasztalatának értelmében, hogy az ember kötelezettségek nélkül él jól.” Majd hozzáteszi: „Feltéve, hogy mindegyiket komolyan, vágyainktól vezérelve megvalósítjuk, elérjük a boldogságot.” (4)

A játék a 20. század egyik központi fogalma, s mint általában az egy-egy korszakra jellemző kulcsszavak, nem egyértelmű kifejezés. Bár korábban szinte kizárólag csak pozitív kontextusokban jelent meg, az utóbbi években szaporodnak a negatív konnotációk. A játék tevékenysége fokozatosan veszít értékéből. Az úgynevezett posztindusztriális társadalmakban megjelenő posztmodern kultúra kritikáiban a játék többnyire a sokféleség mindenben eluralkodó lehetőségét, egyfajta eklektikus, fogyasztói szabadságot jelent. Alain Finkielkraut *A gondolkodás veresége* című könyvében arra hívja fel a figyelmet, hogy a játék a fiatalos kultúra nem is annyira ártalmatlan divatja. A mai játékoság a gyermeki és a fiatalos tulajdonságok erősítésével kiszolgáltatta az állam helyébe lépő irányíthatatlannak látszó fogyasztói logikának. Az egyre szélesebb körben ható azonosulás azzal, ami könnyed (könnyű, gyermeki) gyerekes, nem a játékban lévő felhőtlen

szabadsághoz, hanem egy infantilis befolyásolhatósághoz kapcsolódik. Az a kultúra, amelyben az öregesnek vélt klasszikus, főként verbális kultúra egyre inkább háttérbe szorul a könnyeden fiatalos, elsősorban a zenére, a könnyűzenére alapuló kultúrával szemben, nem hagy helyet a fejlődés semmiféle projekciójának. „Az egyre tökéletesebb felhasználói tudás és az egyre változatosabb fogyasztás folyamatában eltűnik az a képesség, amellyel az ifjúság a világról tiszta fogalmakat szokott alkotni.” Erre később sem kapnak lehetőséget, hiszen „minden felnőttpraktika arra irányul, hogy – a fiatalok színvonalára helyezkedvén – leszoktassa magát az intellektuális tevékenységről.” (5) A művészetpedagógia feladata ezért nem csak az, hogy esztétikai értékeket közvetítsen, hanem az is, hogy – a schilleri cél értelmében – kísérletet tegyen arra, hogy az esztétikumából származó erőt hasznosítsa és fenntartsa a játék kreativitását és a nevelésben betöltött pozitív szerepét.

Heller Ágnes írja idézett művében a ‘Levelek’-ről: „Schiller művének egyik legfontosabb eleme..., hogy elsőként látta meg az egyik legvégső rémálmot: a szépség nélküli világot. Ezt végiggondolván megrémült. Félelmében mi is osztozunk.” (6)

Jegyzet

- (1) Goethe és Schiller levelezése. Válogatta és az előszót írta Deák Tamás, Kriterion, Bukarest, 1984. 25. old.
- (2) BABETTE E. BABICH: *A művészet posztmodern hermeneutikai ontológiája felé: heideggeri igazság nietzschei stílusban*. In Pompeji 1990/3, 53. old.
- (3) LYOTARD, J-F.: *A posztmodern állapot*. In Habermas, J., Lyotard J-F, Rorty, R.: *A posztmodern állapot*, Századvég, Bp. 1993. 15. old.
- (4) Heller Ágnes: *A szép fogalma*. Osiris, Bp. 1998. 158. old.
- (5) FINKIELKRAUT, A.: *A gondolkodás veresége*. Osiris, Bp. 1996. 162. old.
- (6) Heller, Á.: i.m. 159. old.

Szilvássy Orsolya

A néphagyomány szerepe a pedagógiai munkában

Az Óbudai Népzenei Iskolában énektanárként dolgozom tizenhárom éve. Az én helyzetem azért is különleges ebben az iskolában, mert itt csak a magyar népi hangszerek oktatása folyik és természetesen az éneké, illetve a népdalé. Húsz éve vezetem a Vikár Béla népdalkört.

Eddigi tanári és művészi pályám során soha nem gondoltam, hogy parancsolója legyek a dalnak, hogy létezhet köztem és a népdal között más viszony, mint a népdal szolgálata. Ez olyan alapállás, amely már hosszú ideje (több mint 30 éve) meghatározza életemet.

Évek hosszú során kerestem a választ a népdal hiteles előadói stílusának, megszólaltatásának kérdéseire.

Az első kérdés természetesen a hogyan volt. Már pályám kezdetén szembekerültem egy-egy paraszt énekes egyéniség – Demse Dávidné, Jánó Anna, Simor F. Józsefné, Szilágyi István – európai esztétikán nevelkedett fül számára furcsa stílusának titkaival. Sokáig nem sikerült ésszel, a hagyományos esztétika fogódzójával megközelíteni ezt a dolgot. Ezért egy időre föl is adtam a reményt, hogy megmagyarázható az a jelenség,

amelyet jó hiteles, tiszta, népdal-népzenei stílusnak nevezünk. Ám ha a tudatos értelmi feltárást fel is adtam egy átmeneti időre, azt éppen a közeledés ösztönös lehetőségeinek kipróbálása miatt tettem. Ennek jegyében kezdtem különösen figyelni az eredeti paraszt énekesek dalolási stílusát. A tőlük szerzett tapasztalataim, megfigyeléseim, a velük töltött napok, beszélgetések, közös éneklések élmé-